

วิทยานิพนธ์ : คัมภีร์วิสุทธิมรรคคัมภีร์ : การชำระและการศึกษาวิเคราะห์

ผู้วิจัย : พระมหาบุญณะ ชาติเมโธ (โพธิ์นอก)

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริวัฒนา), ผศ.ดร., ป.ธ.๘, M.A., Ph.D

: ศาสตราจารย์พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A.

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง คัมภีร์วิสุทธิมรรคคัมภีร์ : การชำระและศึกษาวิเคราะห์ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อปริวรรตและตรวจชำระคัมภีร์วิสุทธิมรรคคัมภีร์ จากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอม เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์วิสุทธิมรรคคัมภีร์ ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ ลำดับภาษาและการจารลงใบลาน ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสอดคล้องสัมพันธ์กันในสายคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับพระไตรปิฎก อรรถกถา อันเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในยุคต้น และคัมภีร์อื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า ในการปริวรรตนั้นยังมีส่วนที่บกพร่องบ้างโดยมากเป็นเรื่องอักษรที่มีลักษณะคล้ายกัน หรือออกเสียงใกล้เคียงกัน ส่วนเนื้อหาของธรรมที่พระสารทสสียกมาอธิบายนั้นมักเป็นการอธิบายเสริมคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา คัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฎีกา หรืออธิบายสรุปให้เห็นเนื้อความส่วนนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ง่ายต่อการกำหนดจดจำ

ส่วนประวัติผู้แต่งนั้นมักเป็นธรรมเนียมของนักปราชญ์สมัยก่อนที่ไม่ใคร่แสดงชื่อของตนไว้ในงานนั้นด้วย จะแสดงเพียงเหตุผลหรือความจำเป็นในการแต่ง ด้านโครงสร้างเนื้อหา ผู้ประพันธ์ได้ยึดเอาโครงสร้างเนื้อหาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ลักษณะการประพันธ์เป็นการประพันธ์แบบวิมุตตะ คือ การประพันธ์แบบผสมปะทะ (ร้อยกรอง) กับ กัจจนะ (ร้อยแก้ว) เข้าด้วยกัน ใช้ลำดับภาษาแบบง่าย แต่เป็นไปตามแบบแผนของการประพันธ์คือ มีคำปณามคาถา อันเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย พร้อมกับบอกเหตุผลในการประพันธ์แล้วจึงดำเนินเข้าเนื้อหาที่ตนประสงค์จะอธิบาย ในตอนสุดท้ายเป็นการแสดงนิคมคาถา พระสารทสสียกไม่ได้แสดงชื่อของท่านเอาไว้ เป็นแต่กล่าวถึงสังคมสภาพแวดล้อมในยุคนั้นมีความเป็นไปอย่างไร และจบลงด้วย

ขอให้พระราชดำรงมั่นในทศพิธราชธรรม ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายจงพ้นจากความทุกข์ และขอให้ทุกท่านผู้ประพันธ์ได้บรรลุมรรคนิพพานในศาสนาของพระเมตไตรยพุทธเจ้า

ดังนั้น เมื่อได้แปลและตรวจทานเทียบเคียงกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ฎีกาทั้งสองแล้ว ทำให้เห็นถึงความสอดคล้องกันของการอธิบาย เพราะคัมภีร์วิสุทธิมรรคคณฐี ได้ อธิบายเสริมเพิ่มเติม หรือสรุปคัมภีร์วิสุทธิมรรคทั้ง ๓ ดังที่กล่าวแล้ว ไว้อย่างชัดเจน

Thesis Title : The Visuddhimagganṭhī : the Edition and the Analytical Study
Researcher : Phramahā Burana Jātamedho (Phonok)
Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
Thesis Supervisor : Phra Suthithammanuwat, Asst.Prof. Pali IX, M.A, Ph.D
: Prof.Adisak Thongboon, Pali VII, B.A,M.A.
Date of Completion : March 31, 2012

ABSTRACT

This Dissertation entitled “Visuddhimaggaganṭhī : the editorial and the Analytical Study” is of 3 objectives i.e. (1) to transcribe and to edit the Visuddhimaggaganṭhī Text from the manuscript in Pali written in Cambodian alphabets, into Pali written in Thai alphabet and translated into Thai language (2) to analytically study the Visuddhimaggaganṭhī Text in the aspect of the authorship, date of composing, the outline, the contents, the mode of authoring, mode of language and the transcription on palm leaves, (3) to analytically study the correspondence between the lineage of the Visuddhimaggaganṭhī and Tipitaka, the commentaries, the Buddhist texts in early Buddhism and other texts in Theravada Buddhism,

From the research, it was found that in the process of transcription, there are some imperfections in transcription mostly about the similarity of the letter or the close pronunciation, while the contents of Dhammas expounded by Ven.Saradassī are additional to Visuddhimagga Scripture, Visuddhimagga Sub-commentary, Visuddhimagga’s Cūḷaṭikā or a summary for elucidating the contents to be easy to learn by heart.

The author’s biography was traditionally not mentioned in the works. Only the reason and the requirements for the author and the outline were grasped through Visuddhimagga by the author. The characteristic of writing is Vimissa or the writing mixed with Pajja (poem) and Gajja (essay) together. The mode of language is simple and corresponds to the authorial patterns i.e. preliminary words indicating the homage to the Triple Gem, as well as the reason for writing. After that they are the contents for expounding. In conclusion, it is the ending verse in which the author, Ven.Saradassi did not show his name. It’s to explain only the social environment at that age as how it was and ended with king’s establishment in Dasabidha-rajadhamma (Dhamma for the kings, the rulers), as:- “the sentient beings be free from suffering and may I (the author) attain Dhamma (Magga & Phala) in the future religion of Matteyya Buddha.

Thus, after the translation and the doubly comparing with Visuddhimagga and Visuddhimaggaṭikā side by side, we can see the

correspondence of the explanation, since Visuddhimaggaganṭhī is a complimentary or a summary of the 3 so-called texts. If any Thai Buddhist member of assemblies at the contemporary time takes good opportunities to learn comparatively the Visuddhimagga at the 4 levels, it would help to understand more and better practice of Samatha and Vipasanā.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามไว้ เพื่อแสดงความขอบคุณดังต่อไปนี้ คือ

พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริวัฒโน) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และ ศาสตราจารย์พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ ในฐานะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาจรัญ อุดมธมโม พระมหาอุดม สารเมธิ พระมหาประสานชัย เทวกโร นายมนัส จอดพิมาย นายเสรี อาจสาคร นายสมควร ถ้วนนอก นายทศพร ศรีคำ นายสันทัต จันทรทาทอง นายธานี สุวรรณประทีป ในฐานะผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่ช่วยในการค้นหาคัมภีร์เพื่อการปริวรรต ทั้งแนะนำวิธีการปริวรรต ตรวจทานเทียบเคียง ตรวจสอบงานการแปล และวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยละเอียด

พระเมธีรัตนดิลก ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ในฐานะคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่มีส่วนสำคัญในการทำให้เนื้อหาในการชำระตรวจสอบศึกษาวิจัยคัมภีร์ มีความถูกต้องตามหลักวิชาการครบทุกประเด็นและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

พระมหาอุดม ปุณฺณโก เจ้าหน้าที่ห้องสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพนฯ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติที่อำนวยความสะดวกในการสืบค้นต้นฉบับคัมภีร์วิสุทธิมคคคณฺฐิ คณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน โดยเฉพาะพระครูใบฎีกาสันน ทยรกโโข คุณสังวร อ่อนสนิท คุณอุดม จันทิมา ที่คอยเอาใจใส่ ให้คำปรึกษาในกระบวนการและการทำวิทยานิพนธ์ทุกขั้นตอน รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร ที่ช่วยตรวจทานในส่วนบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้สมบูรณ์ถูกต้องชัดเจน เพื่อน ๆ รุ่น ๕ ที่ให้กำลังใจเสมอมา

คุณความดีและบุญกุศลที่เกิดจากความสำเร็จของวิทยานิพนธ์นี้ ขอบูชาคุณบูรพาจารย์ทุกท่านที่ศึกษาสั่งสอนและเขียนงานทางพระพุทธศาสนา ได้รักษาพระศาสนาสืบมา พร้อมทั้งบุพการีทุกท่าน โดยเฉพาะโยมบิดามารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ทุกท่าน ผู้วิจัยหวังว่าผลงานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนผู้ใคร่การศึกษาค้นคว้าต่อไป

พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญ แผนภูมิ ตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ	ฎ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑๐
๑.๒. ปัญหาที่ต้องการทราบ	๑๐
๑.๔. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๑
๑.๕ ขอบเขตในการวิจัย	๑๒
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัยและการตรวจชำระ	๑๕
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๕

บทที่ ๒ ศึกษาและตรวจสอบชำระคัมภีร์วิสุทธิมคคคณฐี

๒.๑ ชื่อคัมภีร์ ประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง และวิธีการจารลงใบลาน	
๒.๑.๑ ชื่อคัมภีร์	๑๓
๒.๑.๒ ประวัติผู้แต่ง	๒๓
๒.๑.๓ สมัยที่แต่ง	๒๓
๒.๑.๔ ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการตรวจชำระ	๒๓
๒.๑.๕ วิธีการและหลักการในการตรวจชำระ	๒๔
๒.๑.๖ วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ	๒๓
๒.๑.๗ ข้อผิดพลาดในการจาร	๒๓
๒.๒ เนื้อหา โครงสร้าง ลักษณะการประพันธ์ และสำนวนภาษา	๒๘
๒.๒.๑ ปณามคาถา	๒๘

๒.๒.๒	เนื้อหาโดยย่อ	๓๖
๒.๒.๓	นิคมคาถา	๓๗
๒.๒.๔	จุดมุ่งหมายของการแต่ง	๔๐
๒.๒.๕	วิธีการเสนอเนื้อหา	๔๑
๒.๒.๖	วิธีการอธิบายความธรรมสายสัมพันธ์วิสุทธิมรรคคณฐี	๔๒
๒.๒.๗	ที่มาของเนื้อหา	๔๓
๒.๒.๘	ลักษณะการประพันธ์	๔๕
๒.๒.๙	สำนวนภาษา	๕๗
๒.๓	การศึกษาวิเคราะห์สัมพันธ์วิสุทธิมรรคคณฐี	๖๒
๒.๓.๑	ปณามคาถา	๖๒
๒.๓.๒	นิทานวรรณนา	๖๗
๒.๓.๓	นิคมคาถา	๗๔
๒.๓.๔	ปริจเฉทที่ ๑ สีสณิเทศ	๗๕
๒.๓.๕	ปริจเฉทที่ ๒ ชุติสนิเทศ	๘๕
๒.๓.๖	ปริจเฉทที่ ๓ กัมมัญฐานนคคณิเทศ	๙๑
๒.๓.๗	ปริจเฉทที่ ๔ ปถวิกลินิเทศ	๙๕
๒.๓.๘	ปริจเฉทที่ ๕ เสสกลินิเทศ	๙๕
๒.๓.๙	ปริจเฉทที่ ๖ อสุภกัมมัญฐานนิเทศ	๙๕
๒.๓.๑๐	ปริจเฉทที่ ๗ ฌอนุสสตินิเทศ	๑๐๐
๒.๓.๑๑	ปริจเฉทที่ ๘ อนุสสติกัมมัญฐานนิเทศ	๑๐๖
๒.๓.๑๒	ปริจเฉทที่ ๙ พรหมวิธีการนิเทศ	๑๑๒
๒.๓.๑๓	ปริจเฉทที่ ๑๐ อารูปปนินิเทศ	๑๑๔
๒.๓.๑๔	ปริจเฉทที่ ๑๑ สมาธินิเทศ	๑๑๕
๒.๓.๑๕	ปริจเฉทที่ ๑๒ อิทธิวิธินิเทศ	๑๑๕
๒.๓.๑๖	ปริจเฉทที่ ๑๓ อภิปัญญานิเทศ	๑๒๑
๒.๓.๑๗	ปริจเฉทที่ ๑๔ จันทรนิเทศ	๑๒๔
๒.๓.๑๘	ปริจเฉทที่ ๑๕ อายุตตนิเทศ	๑๒๘
๒.๓.๑๙	ปริจเฉทที่ ๑๖ อินทริยนิเทศ	๑๒๙
๒.๓.๒๐	ปริจเฉทที่ ๑๗ ปัญญาภูมินิเทศ	๑๓๕
๒.๓.๒๑	ปริจเฉทที่ ๑๘ ทิฏฐินิเทศ	๑๕๖

	๒.๓.๒๒	ปริจเฉทที่ ๑๕	กัังขาวิตรณวิสุทธินิเทศ	๑๕๘
	๒.๓.๒๓	ปริจเฉทที่ ๒๐	มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ	๑๖๑
	๒.๓.๒๔	ปริจเฉทที่ ๒๑	ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ	๑๖๕
	๒.๓.๒๕	ปริจเฉทที่ ๒๒	ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ	๑๕๐
	๒.๓.๒๖	ปริจเฉทที่ ๒๓	ปัญญาภาวนานิเทศ	๒๐๘
	๒.๔	คุณค่าของคัมภีร์วิสุทธิมัคคคัมภีร์		๒๒๑
บทที่ ๓		คัมภีร์วิสุทธิมัคคคัมภีร์ ต้นฉบับภาษาบาลี		๒๒๔
	๓.๑	คนุถารมุกกถา		๒๒๔
	๓.๒	นิทานวณณนา		๒๒๔
	๓.๓	ปจโม ปริจเฉโท	ศีลนิตุเทศวณณนา	๒๒๖
	๓.๔	ทุติโย ปริจเฉโท	ธุดงค์นิตุเทศวณณนา	๒๓๒
	๓.๕	ตติโย ปริจเฉโท	กมมมฺภูฐานคณนิตุเทศวณณนา	๒๓๓
	๓.๖	จตุตถโย ปริจเฉโท	ปถวิกสิณนิตุเทศวณณนา	๒๓๕
	๓.๗	ปญจโม ปริจเฉโท	เสสกกสิณนิตุเทศวณณนา	๒๔๒
	๓.๘	ฉกฺโข ปริจเฉโท	อสุภกมมฺภูฐานนิตุเทศวณณนา	๒๔๓
	๓.๙	สคฺตโม ปริจเฉโท	ฉนฺนุสฺสคฺคินิตุเทศวณณนา	๒๔๕
	๓.๑๐	อญฺจโม ปริจเฉโท	อนุสฺสคฺคิกมมฺภูฐานนิตุเทศวณณนา	๒๕๒
	๓.๑๑	นวโม ปริจเฉโท	พฺรหฺมวิหารนิตุเทศวณณนา	๒๕๓
	๓.๑๒	ทสโม ปริจเฉโท	อารุพฺปนิตุเทศวณณนา	๒๖๐
	๓.๑๓	เอกาทสโม ปริจเฉโท	สมาธินิตุเทศวณณนา	๒๖๑
	๓.๑๔	ทฺวาทสโม ปริจเฉโท	อิทฺธิวชิรนิตุเทศวณณนา	๒๖๔
	๓.๑๕	เตรสโม ปริจเฉโท	อภิณฺณยานิตุเทศวณณนา	๒ ๖ ๗
	๓.๑๖	จตุทสโม ปริจเฉโท	ขนฺธนิตุเทศวณณนา	๒ ๗ ๐
	๓.๑๗	ปณฺณรทโม ปริจเฉโท	อายตณนิตุเทศวณณนา	๒๗๔
	๓.๑๘	โสฬสโม ปริจเฉโท	อินฺทฺริยสจฺจนิตุเทศวณณนา	๒๗๖
	๓.๒๐	สคฺตรสโม ปริจเฉโท	ปณฺญาณมิตุเทศวณณนา	๒๘๕
	๓.๒๑	อญฺจรสโม ปริจเฉโท	ทิกฺขุวิสุทธินิตุเทศวณณนา	๒๙๑
	๓.๒๒	เอญฺณวิสฺติโม ปริจเฉโท	กัังขาวิตรณวิสุทธินิตุเทศวณณนา	๒๙๓
	๓.๒๓	วิสฺติโม ปริจเฉโท	มคฺคามคฺคญาณทัสสนวิสุทธินิตุเทศวณณนา	๒๙๔
	๓.๒๔	เอกวิสฺติโม ปริจเฉโท	ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิตุเทศวณณนา	๒๙๕

๓.๒๔	พาวีสติโม ปริจเฉท	ญาณทศสนวิสุทธินิทเทศวณฺณนา	๓๐๒
๓.๒๕	เตวีสติโม ปริจเฉท	ปญฺญากาวานานิสฺสนิทเทศวณฺณนา	๓๐๔
๓.๒๖	นิคมนคาถา		๓๐๖
บทที่ ๔	คัมภีร์วิสุทธิมคคคณฐีบทแปล		๓๐๗
๔.๑	คันถารัมภกถา		๓๐๗
๔.๒	นิทานวรรณนา		๓๐๗
๔.๓	ปริจเฉทที่ ๑	ศีลนิเทศวณฺณนา	๓๑๑
๔.๔	ปริจเฉทที่ ๒	ชฺฏงค์นิเทศวณฺณนา	๓๑๕
๔.๕	ปริจเฉทที่ ๓	กัมมัญฺฐานคคณวรรณนา	๓๒๕
๔.๖	ปริจเฉทที่ ๔	ปถวิกลีณนิเทศวณฺณนา	๓๒๘
๔.๗	ปริจเฉทที่ ๕	เสสกลีณนิเทศวณฺณนา	๓๓๓
๔.๘	ปริจเฉทที่ ๖	อสุภกัมมัญฺฐานนิเทศวณฺณนา	๓๓๔
๔.๙	ปริจเฉทที่ ๗	ฉอนุสสตินิเทศวณฺณนา	๓๓๖
๔.๑๐	ปริจเฉทที่ ๘	อนุสสติกัมมัญฺฐานนิเทศวณฺณนา	๓๔๗
๔.๑๑	ปริจเฉทที่ ๙	พรหมวิหารนิเทศวณฺณนา	๓๕๓
๔.๑๒	ปริจเฉทที่ ๑๐	อารูปนิเทศวณฺณนา	๓๕๕
๔.๑๓	ปริจเฉทที่ ๑๑	สมาธินิเทศวณฺณนา	๓๖๑
๔.๑๔	ปริจเฉทที่ ๑๒	อิทธิวิชฺชนิเทศวณฺณนา	๓๖๕
๔.๑๕	ปริจเฉทที่ ๑๓	อภิญฺเญยานิเทศวณฺณนา	๓๗๐
๔.๑๖	ปริจเฉทที่ ๑๔	จันทรนิเทศวณฺณนา	๓๗๓
๔.๑๗	ปริจเฉทที่ ๑๕	อายตนาตฺตนิเทศวณฺณนา	๓๘๑
๔.๑๘	ปริจเฉทที่ ๑๖	อินทริยสํจจนิเทศวณฺณนา	๓๘๔
๔.๑๙	ปริจเฉทที่ ๑๗	ปัญฺญาภูมิจฺฉนิเทศวณฺณนา	๓๙๐
๔.๒๐	ปริจเฉทที่ ๑๘	ทักขวิวิสุทธินิทเทศวณฺณนา	๔๐๖
๔.๒๑	ปริจเฉทที่ ๑๙	กังขาวิตรณวิสุทธินิทเทศวณฺณนา	๔๐๘
๔.๒๒	ปริจเฉทที่ ๒๐	มคคคณคณทศสนวิสุทธินิทเทศวณฺณนา	๔๑๐
๔.๒๓	ปริจเฉทที่ ๒๑	ปฏิปทาณทศสนวิสุทธินิทเทศวณฺณนา	๔๑๗
๔.๒๔	ปริจเฉทที่ ๒๒	ณทศสนวิสุทธินิทเทศวณฺณนา	๔๒๓
๔.๒๕	ปริจเฉทที่ ๒๓	ปัญฺญาภาวนานิเทศ	๔๒๖
๔.๒๖	นิคมนกถา		๔๒๘

บทที่ ๕	บทสรุป และข้อเสนอแนะ	๔๒๕
๕.๑	ข้อสรุป	๔๒๕
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๔๓๑
	บรรณานุกรม	๔๓๓
	ประวัติผู้วิจัย	๔๓๕
	ภาคผนวก	๔๔๐

สารบัญแผนภูมิ ตาราง

แผนภูมิ

๑.๑	กรอบแสดงกระบวนการวิจัย	๑๖
-----	------------------------	----

ตาราง

๒.๑	ตารางเปรียบเทียบการอธิบายธรรมคาถาเดียวกัน	๕
๒.๒	ตารางแสดงฐานกรณ์	๔๘
๒.๓	ตารางแสดงพยัญชนะสกล ๓๓	๔๕
๒.๔	ตารางแสดงองค์ธรรมในโพธิปักขิยธรรม	๗๑
๒.๕	ตารางเปรียบเทียบจุดงักในคัมภีร์มหานิกายและวิสุทธิมรรค	๕๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ

๑. การใช้อักษรย่อ

ในวิทยานิพนธ์นี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาปกรณ์วิเสสภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ - ๒๕๔๔ ตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

ก. คำย่อพระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี)	= วินัยปิฎก	ปรีวารวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	= วินัยปิฎก	ปรีวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	= สุตตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุณฺหวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.มหา.	(บาลี)	= สุตตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
ที.มหา.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	= สุตตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ.	(บาลี)	= สุตตฺตฺนตปิฎก	มขฺฉนิกาย	มุลปณฺณาสกบาลี	(ภาษาบาลี)
ม.มฺ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มขฺฉนิกาย	มุลปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(บาลี)	= สุตตฺตฺนตปิฎก	สํยุตฺตฺนิกาย	สคาวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(บาลี)	= สุตตฺตฺนตปิฎก	สํยุตฺตฺนิกาย	ขนฺธวาวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)

ลั.สพ. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ลัยฺยุตตนิคาย	สพยตนวคฺคบาลี	(ภาษาบาลี)
ลั.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ลัยฺยุตตนิคาย	สพยตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตนิคาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตกก. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตนิคาย	จตกกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.จตกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	จตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	= สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตนิคาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตนิคาย	ทสกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกทสก.(บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคฺตฺตนิคาย	เอกาทสกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	เถรคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	เอกกนิปาตชาตคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	เอกกนิบาตชาตค	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	= สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ปฏิสัมภิตามคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิคาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณิปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป. (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺฐานปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ป. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปฏฺฐาน	(ภาษาไทย)

คำย่อปรณวิเสส

เนตฺติ.	(บาลี)	= เนตติปรณ	(ภาษาบาลี)
เนตฺติ	(ไทย)	= เนตติปรณ	(ภาษาไทย)
เปฏฺโก.	(บาลี)	= เปฏโกปเทศ	(ภาษาบาลี)
เปฏฺโก	(ไทย)	= เปฏโกปเทศ	(ภาษาไทย)
มิลินฺท.	(บาลี)	= มิลินทปญฺหปรณ	(ภาษาบาลี)
มิลินฺท.	(ไทย)	= มิลินทปญฺหปรณ	(ภาษาไทย)
วิสุทฺธิ.	(บาลี)	= วิสุทฺธิมคฺคปรณ	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคปรณ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่ออรรถถา

อรรถถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินยปิฎก	สมนฺตปาสาทิกา มหาวิภังคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	= วินยปิฎก	สมันตปาสาทิกา มหาวิภังคอรรถถา	(ภาษาไทย)

อรรถถา พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี สิลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี สิลขันธวรรคอรรถถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี มหาวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สุมฺงคฺลวิลาสิณี มหาวรรคอฏฺฐกถา	(ภาษาไทย)
ม.มฺว.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญฺจสุทฺธิ มุลปณฺณาสกอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มฺว.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปัญฺจสุทฺธิ มุลปณฺณาสกอรรถถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญฺจสุทฺธิ มัชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปัญฺจสุทฺธิ มัชฌิมปณฺณาสกอรรถถา	(ภาษาไทย)
สํ.ส.อ. (บาลี)	= สํยุตตนิกาย	สารตฺตปฺปกาสิณี สคาถวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ. (ไทย)	= สํยุตตนิกาย	สารตฺตปฺปกาสิณี สคาถวรรคอรรถถา	(ภาษาไทย)
อฺง.เอกก.อ. (บาลี)	= อํงคุตฺตรนิกาย	มโนรณฺปุณฺณิ เอกกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อฺง.เอกก.อ. (ไทย)	= อํงคุตฺตรนิกาย	มโนรณฺปุณฺณิ เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	= ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	= ขุทฺทกนิกาย	ธรรมบทอรรถถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (บาลี)	= ขุทฺทกนิกาย	ปรมตฺตทีปนี อิติวุตฺตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	= ขุทฺทกนิกาย	ปรมัตตโชติกา อิติวุตฺตอรรถถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิ	อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	อฏฺฐสาลินีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ปญฺจปกรณอฏฺฐกถา		(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปญฺจปกรณอรรถกถา		(ภาษาไทย)

อรรถกถาปกรณ์วิเสศ

เนตฺติ.อ. (บาลี)	= ชุทฺทกนิกาย	เนตฺติอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
เนตฺติ.อ. (ไทย)	= ชุทฺทกนิกาย	เนตติอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สงคห. (บาลี)	= อภิธมฺมตฺถสงคห		(ภาษาบาลี)
สงคห. (ไทย)	= อภิธมมัตถสังคหะ		(ภาษาไทย)
อภิ.วตาร. (บาลี)	= อภิธมฺมวตาร		(ภาษาบาลี)

ค. คำย่อฎีกา

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วชิร.ฎีกา (บาลี)	= วชิรพุทฺธิฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตฺถ.ฎีกา (บาลี)	= สารตฺถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตฺถ.ฎีกา. (บาลี)	= สารัตถปกาสินีฎีกา	(ภาษาไทย)
วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี)	= วิมตฺติวินยทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
มูล.ฎีกา (บาลี)	= มูลสิกขาฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.ส.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย	ลีนตฺถปฺปกาสนิ	ลิตฺถขณฺฐคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย	ลีนตฺถปฺปกาสนิ	มหาวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ชฺ.ฎีกา (บาลี)	= ธมฺมปทมหาฎีกา			(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อนุฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิอนุฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.ฎีกา (บาลี)	= มณิทีปฎีกา		(ภาษาบาลี)
มธฺ.ฎีกา (บาลี)	= มธฺสารตฺถทีปนีฎีกา		(ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสศ

เนตฺติฎีกา (บาลี)	= เนตฺติฎีกา	(ภาษาบาลี)
-------------------	--------------	------------

เนตติวิ. (บาลี)	= เนตติวิภาวินี		(ภาษาบาลี)
มิลินท.ฎีกา (บาลี)	= มรุตตลปกาลินี	มิลินทปณฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. ฎีกา (บาลี)	= ปรมัตถมณฺชสา	วิสุทธิมคฺคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. ฎีกา (ไทย)	= ปรมัตถมณฺชสา	วิสุทธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)
อภิ.วตารฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมตถวิภาสินี	อภิธมฺมวตารฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิภาวินี. (บาลี)	= อภิธมฺมตถวิภาวินีฎีกา		(ภาษาบาลี)
วิภาวินี. (ไทย)	= อภิธมฺมตถวิภาวินีฎีกา		(ภาษาไทย)
สารตถ.ฎีกา(บาลี)	= สารตถทีปนีฎีกา		(ภาษาบาลี)

๒. การใช้หมายเลขย่อ

๒.๑ การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น “ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๘๗/๓๓๕” หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปลิปณฺณาสกปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๑๔ ชื่อ ๓๘๗ หน้า ๓๓๕ ฉบับมหาจุฬาฯตีพิมพ์ ๒๕๐๐

๒.๒ การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น “ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๗/๔๓๕” หมายถึง พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสก ภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่ม ๑๔ ชื่อ ๓๘๗ หน้า ๔๓๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

๒.๓ การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม หรือชื่อ / หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น “วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑/๑” หมายถึง วินยปิฎก สมณุตปาสาทิกา มหาวิภังคอรรถกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ชื่อ ๑ หน้า ๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

๒.๔ การอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ชื่อ / หน้า ตัวอย่างเช่น “วิ.มหา.อ.(ไทย) ๑/๑/๑” หมายถึง วินยปิฎก สมณุตปาสาทิกา มหาวิภังคอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ชื่อ ๑ หน้า ๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓.

๒.๕ การอ้างอิงคัมภีร์ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่าง “วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๒๕/๘๑” หมายถึง วิสุทธิมคฺคปกรณ์ ภาษาบาลี เล่ม ๒ ชื่อ ๔๒๕ หน้า ๘๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

๒.๖ การอ้างอิงคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ ภาษาไทย จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น “วิสุทธิ (ไทย) ๒/๔๒๕ /๑๒๐” หมายถึง วิสุทธิมรรคปกรณ์ ภาษาไทย เล่ม ๒ ชื่อ ๔๒๕ หน้า ๑๒๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๔

๒.๓ การอ้างอิงคัมภีร์ฎีกา ฉบับมหาจุฬารัฏฐิกา จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ/ หน้า ตามลำดับ
ตัวอย่าง เช่น วิสุทธิ. ฎีกา (บาลี) ๑/๒/๒. หมายถึง ประถมคุณนุสา วิสุทธิมคฺคมหาฎีกา ภาษาบาลี
เล่ม ๑ ชื่อ ๒ หน้า ๒ ฉบับมหาจุฬารัฏฐิกา ๒๕๓๕ – ๒๕๔๔